

Fagy, olvad, robban*

Simándi Irén hosszú évek óta kutatja és publikálja a rádió történetével kapcsolatos kérdéseket. De nemcsak a Magyar Rádió történetét dolgozta fel eddigi kutatásai során, hanem az „el-lenérdekelt fél”-ét, a Szabad Európa Rádióét is.¹ Ugyanakkor a legnagyobb figyelmet kétségkívül a Magyar Rádió múltjának szenteli. A Magyar Rádió 1945–1956 közötti történetének monografikus szintű feldolgozása ugyanis eddig hiányzott a hazai médiatörténeti irodalomból, ami nem azt jelenti, hogy a média-történet-írás teljesen elhanyagolta volna ezt a területét a tömegkommunikációs eszközök tanulmányozásának,² ugyanakkor

* SIMÁNDI Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban, 1953–1956*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016. 494.

¹ SIMÁNDI Irén: *Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán, 1951–1956*. Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat Kiadó, Budapest, 2005. 346.; SIMÁNDI Irén: „*Nemzeti sajtószemle*” a Szabad Európa Rádióban. Gondolat Kiadó, Budapest, 2006. 165.

² A teljesség igénye nélkül: VASS Henrik–ZALAI K. László: *A tájékoztatás intézményrendszere és munkásmozgalmi elitje, 1944–1948*. Trifer, Budapest, 1991. 21–22.; KÓVÁGÓ Sarolta: A Magyar Rádió és a műsorpolitika 1948 decembere és 1949 decembere között. *Múltunk*, 2005/3. 103–121.; VAMOS György: A Nyugat Hangja. A Szabad Európa Rádió Nagy Imréről az 1956-os forradalom napjaiban. *Múltunk*, 2005/3. 123–161.; VAMOS György: *A Szabad Európa Rádió és a magyar forradalom*. História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2010. 1270. (História Könyvtár–Okmánytár, 7.); TAKÁCS Róbert: A sztálini modell átalakítása a magyar tömegkommunikációban. *Múltunk*, 2013/4. 74–78.; KLEIN Tamás: A Magyar Rádió, a hírszolgálat és a film a koalíciós korszakban, 1945–1948. In: PAÁL Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989*. Wolters Kluwer, Budapest, 2015. 364–385.

Simándi Irén háromkötetes, több mint 1300 oldal terjedelmű munkája valóban hiánypótló. Mindezt jól jelzi az a tény is, hogy a harmadik kötet irodalomjegyzékében található 23 könyv közül 9, a felhasznált irodalomban szereplő 14 tanulmány közül pedig 7 foglalkozik a Magyar Rádió és a Szabad Európa Rádió történetével.

A most megjelent kötet a harmadik a sorban. Az első a koalíciós korszak (1945–1948),³ a második az 1949–1952 közötti időszak rádióját,⁴ „[a] jelen harmadik kötet a Sztálin halálát követő változásokat, a Nagy Imre-kormány intézkedéseit, majd az ezt követő 1955-ös visszarendeződést, a XX. kongresszus hatására elindult visszafordíthatatlan folyamatokat és végül a forradalom eseményeit mutatja be”. (11.)

„A kutatás során ennél a kötetnél is a rádió tevékenységét vizsgáltuk a párt propaganda-célkitűzései megvalósításában, és azt, hogy a politikában, a társadalomban és a gazdaságban miként valósult meg mindez” (11.) – írja a szerző a kutatásról és a harmadik kötet céljáról. Egyértelműen kinyilvánítja, hogy nem intézménytörténetet szándékozik írni e kötet esetében sem, hanem a rádió politikatörténetét igyekszik vegyíteni a tartalomelemzéssel.

A szerző által felhasznált források nagyrészt levéltári dokumentumok, a Magyar Rádió irányításával kapcsolatos iratanyagok nagy része ugyanis a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található, míg a működéssel kapcsolatosak a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) Központi Irattárában érhetők el. A felhasznált irodalomról összesen 37 könyv és tanulmány szerepel az internetről származó irodalmon túl.

A szerző az 1953–1956 közötti négy évet négy fejezetben mutatja be, úgy, hogy minden év egy-egy önálló fejezetet kap. A fejezeteken belül alfejezetekben tárgyalja a vizsgált évet, amelyekben betekintést kapunk a Magyar Dolgozók Pártja (MDP)

³ SIMÁNDI Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban, 1945–1948*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 392.

⁴ SIMÁNDI Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban, 1949–1952*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2014. 416.

Központi Vezetősége (KV) Agitációs és Propaganda Osztályának a Magyar Rádió működésével kapcsolatos feljegyzéseiről, véleményéről, utasításairól. A párt által megfogalmazott tennivalókkal, bírálatokkal kapcsolatban „a Magyar Rádió Hivatal egyik legfontosabb osztálya, az Agitációs és Propaganda Osztály” (17. 9. lj.) értekezletén foglalkoztak. Az itt elhangzott útmutatásokat, feladatokat kellett a rádió többi osztályának átültetnie a gyakorlatba, ezzel segítve elő, hogy a lakosság helyesen értelmezze és kövesse a párthatározatokat és a kormányrendeleteket. Ugyancsak visszatérő elem a rádió személyzeti (káder-) politikája, vagyis hogy milyen szakmai és politikai elvárásoknak kellett megfelelniük a rádió munkatársainak.

Minden fejezetben több alfejezet is foglalkozik az adott év legfontosabb társadalmi, gazdasági és politikai váltoásaival, valamint azzal, hogy ez hogyan érintette a Magyar Rádió műsor- és személyzeti politikáját. Emellett több alfejezeten át a különböző műsorokban elhangzottak segítségével szemlélteti, hogy ezeket a változásokat hogyan közvetítette a rádió a lakosság felé, természetesen mindvégig szem előtt tartva az ezzel kapcsolatos külső (a párt különböző szervei és a kormány) és belső (a rádió vezetősége és agitációs és propaganda főosztálya) utasításokat. Így azonban a fejezetek tagolása nem tükrözi hűen az országban bekövetkezett politikai változásokat. Talán érdekesebb lett volna az olyan fontosabb csomópontok mentén kijelölni a határokat, mint amilyen az 1953 júniusában bekövetkezett politikai és gazdasági átalakítások időszaka, az 1955. áprilisi visszarendeződés, Nagy Imre leváltása és kizárása a pártból, valamint a forradalom előszelének is tekinthető, 1956 tavaszán-nyarán a Petőfi Körben zajló viták, és az ezt követő forradalom.

A Magyar Rádió eleinte igen nehezen alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez. 1953 elején ugyanis még semmilyen jele nem mutatkozott a márciusi olvadásnak. Amikor azonban Sztálin halálát követően hirtelen megindulnak a változások, a Magyar Rádió vezetése a szerző szerint meglehetősen lassan reagál, és csak a Nagy Imre vezette kormány júniusi programjának kihirdetése után változik meg a helyzet. Ekkor ugyanis a

Magyar Rádió vezetői hosszan tárgyalták az ehhez kapcsolódó feladatokat, valamint az eddig elkövetett hibák kijavításának szükségességét is. Az ezzel kapcsolatos intézkedésekről szóló dokumentumok, jegyzőkönyvek bemutatása során képet kaptunk arról a folyamatról, amely során a Magyar Rádió felhagyott az addigi várakozó állásponttal, és teljes mellszélességgel kiállt a változás reményét hozó új, korrekciós politika mellett. Mindezek a bizonytalanságok a rádió műsoraiban is érzékelhetőek voltak mind az iparról, mind a mezőgazdaságról szóló műsorok esetében is.

Az 1954. év Simándi Irén szerint a Magyar Rádió Hivatala életében egy igen fontos határkö volt, hiszen „az új kormányprogram [...] már jobban érzékelhető változást hozott az intézmény történetében”. (127.) A rádió feladata azonban továbbra sem változott, a párt és a kormány szócsöveként tevékenykedett. A változás abban érhető tetten, ahogy a kötelező agitációt immár kevésbé erőszakosan, a dolgozók érdekeit is figyelembe véve végezték. A rádió káderpolitikájában is változás következett be, hiszen a káderkiválasztásnál már nem kizárólag a politikai megbízhatóságot vizsgálták, hanem a szakmai követelményekre is hangsúlyt fektettek. A rádió fő feladatát az MDP III. kongresszusa után kiadott határozatban foglaltak ismertetése, bemutatása, magyarázata jelentette. Ezek után megismerjük a Magyar Rádió Hivatal új ügyrendjét is, amelyben a legfontosabb változást az hozta, hogy az 1953 januárjában, egy minisztertanácsi döntéssel létrehozott „televíziót is az intézményhez csatolták” (149.), írja Simándi. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy ekkor mindössze egy önálló osztály foglalkozott a televízióadások beindításával. A kísérleti adások azonban csak 1955-ben, míg a rendszeres adás a keleti blokk többi országához képest csak jelentős késéssel, 1958-ban indult meg. A szabadabb légkört jelezte, hogy „[a] szervezeti felépítésnél a vezetés alapelve volt, hogy *minden vezető a saját területén önállósággal, hatáskörrel, felelőséggel* végezze a feladatát [kiemelés az eredeti szövegben – Sz. N. G]”. (149.) Az ügyrenddel kapcsolatos alfejezet jelentőségét a szerző a következőképpen fogalmazza meg: „A Magyar Rádió Hivatal szervezeti felépítésének bemu-

tatása elsősorban intézménytörténeti szempontból tanulságos, de politika- és művelődéstörténeti vonatkozásai is kétségtelenül adódnak. Az első olvasatban rendkívül bonyolult, összetett működési mechanizmus, nem egy fölöslegesen túlszabályozott, hanem egy óraműpontossággal működő rendszer, ami percnyi kihagyást vagy bizonytalanságot sem engedhet meg. A túlbiztosítás itt természetes eszköz, hiszen minden apró hibára milliók figyeltek fel és jeleztek vissza. A folyamatos adás egy ország életének egészséges lüktetését biztosította, míg a kihagyások akár országos riadalmat is okozhattak. Mindehhez az adott időszak túlpolitizáltsága, a politikai hibák kemény megtorlása is hozzáadódott, amelyeket a sokszoros ellenőrzéssel kívántak elkerülni. Sajátos intézmény a rádió, abban a tekintetben is, hogy itt a szellemi termékek mellett a megjelenő technikának is rendkívül nagy szerepe van. A hatékony együttműködés nagy szakértelmet, odafigyelést, modern és jól működő rendszert kívánt.” (160.) A következő alfejezetben Simándi újra a rádióban elhangzott műsorok tükrén keresztül mutatja be az ipar, a mezőgazdaság és a politika legfontosabb eseményeit. Ugyanakkor az októberben és novemberben lezajlott politikai eseményekről, amelyek során a Rákosi Mátyás vezette csoport támadást indított Nagy Imre ellen, nem tudunk meg semmit, így azt sem, hogy az 1954 októberében zajlott újságírói viták, amelyek során a mérvadó orgánusok szerkesztősegei Nagy Imre politikáját támogatták, milyen hatással voltak a Magyar Rádió munkatársa-ira. Ennek megemlítése akkor is fontos lett volna, ha a rádióban nem volt jele a politikai feszültségeknek.

A szerző 1955-re a visszarendeződés éveként tekint nemcsak a politikában, hanem a rádió életében is. Az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztálya év elején értékelte a rádió előző évi munkáját, amelyben a meglévő, valóban nagyon sok pozitívum mellett több hibát, hiányosságot is feltártak. Többek között szóltak a rádió elhibázott káderpolitikájáról, amely teret engedett a rádióban jelen lévő kispolgári szemléletnek, és szólt az ugyancsak megfigyelhető jobboldali veszélyről is. A műsorpolitikával kapcsolatban pedig a szűklátókörűségre hívta fel a figyelmet, ugyanis „[a] szűklátókörű szerkesztés nem érzékel-

teti a munkás-paraszt szövetség erejét, nem szolgálja a nemzeti erők összefogásának politikáját”. (220.) Simándi szerint „[a] belpolitikában tapasztalható visszarendeződés, Rákosi Mátyás politikai törekvései a rádió vezetését újabb váltásra kényszerítették” (220.), amelynek eredménye az új politikai fordulathoz kapcsolódó javaslat volt a rádió vezetése részéről. A rádió politikai jelentőségét hangsúlyozta az a döntés is, hogy a kapu-őrség feladatát az addigi belső őrség helyett az Államvédelmi Hatóság vette át. A szerző az ezzel kapcsolatos dokumentumot is részletesen ismerteti. Ezek után megismerhetjük a *Magyar Rádió Újság* további fejlesztésével kapcsolatos előterjesztést, valamint a vidéki stúdiók adásidejének csökkentéséről szóló tervezetet is, amely fontosságát a szerző szerint az adja, hogy „[a] dokumentumból jól látható, hogy a rádió vezetése miként alkalmazkodott a Rákosi vezényelte fordulathoz, amelynek egyik lényege a központosítás, a pártirányítás erősítése volt”. (242.) A megyei párttitkárok ellenezték ezt a lépést, és azt végül a Politikai Bizottság sem fogadta el. A Rákosi-féle vezetés mind az iparban, mind a mezőgazdaságban visszatért az 1953 júni-USA előtti politikához, a rádió pedig, ahogy eddig is, követte az újabb politikai fordulatot. Ebben az évben az elemzett műsorok között megjelenik a külpolitika is.

Az utolsó, az 1956-os évvel foglalkozó fejezet természetesen a forradalmat állítja a középpontba, a rádió szemszögéből nézve azt. Ekkor már egy éve tartott a visszarendeződés, amelyet a párt határozataiban tovább erősített. Ez pedig a rádióra továbbra is azt a feladatot rőtta, „hogy dolgozzák fel a határozatokat, és állapítsák meg a velük kapcsolatos helyi feladatokat” (315.), azonban most már a visszarendeződést a középpontba állítva. Ennek pedig a rádió természetesen eleget is tett. Kitértek a nemzetközi helyzetre, a gazdaságban lezajló folyamatokra, valamint az irodalmi életben jelen lévő jobboldali jelenségekre is. A rádió belső működésével kapcsolatban pedig különösen fontos volt, hogy ekkor hozták létre a Központi Irattárat, és ennek okán egységesítették a hivatal ügykezelését is. Ugyanakkor a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának (SZK(b)P) XX. kongresszusáról kevés szó esett a rádió műsoraiban, ennek

ellenére hatása a rádió életében sem lehetett következmények nélkül. Mindezt jól jelzi, hogy a kongresszus után a rádió káderpolitikájában is változások következtek be, valamint a Rádió Pártbizottsága is levonta a megfelelő tanulságokat, és átgondolta a további feladatokat. A kongresszuson elhangzottak az MDP vezetésében is fordulatot hoztak, noha a legfelsőbb vezetés egy ideig próbálta a folyamatot lassítani. Emiatt „[a] Magyar Rádió Hivatal vezetésében nem kis vita alakult ki, sokaknál érződött a teljes bizonytalanság, a tanácstalanság. Az események megosztották nemcsak a vezetést, hanem a munkatársakat is” (331.), amellyel az MDP vezetése is teljesen tisztában volt, noha a megoldást ők sem tudták. Ezt pedig a rádió vezetése érzékelte. A helyzetet végül Rákosi Mátyás leváltása oldotta meg, amely szinte azonnal érezhető változásokat hozott a rádió életében. Ez főképpen a politikai okok miatt a rádióból korábban elbocsátott munkatársak rehabilitációjában mutatkozott meg. A rádió műsorai is foglalkoztak ezzel a témával, főleg Rajk László és társai újratemetésekor. Az SZK(b)P XX. kongresszusa nemcsak a politikai, hanem a gazdasági életben is teljes zűrzavart okozott, ez pedig nehéz helyzet elé állította a rádió műsorszerkesztőseit is, akik azt a stratégiát választották, hogy igyekeztek pusztán a tájékoztatásra szorítkozni. A mezőgazdaság esetében továbbra is a téesisítést propagálták a rádióműsorokban. A politikai életben történő változást mutatta az, ahogy a rádió az újratemetéssel, a Petőfi Körben zajló vitákkal, valamint a törvényesség helyreállításával foglalkozott. Mindezek végül forradalomba torkolltak, amelynek eseménytörténetében a Magyar Rádió fontos szerepet játszott, és „[a] rendelkezésünkre álló dokumentumokból jól követhetőek mind az előzmények, mind pedig az, miként reagált a rádió az egyre gyorsuló, majd a robbanásba torkolló változásokra”. (376–377.) Mivel azonban a forradalommal kapcsolatos dokumentumok jó része kihallgatási jegyzőkönyv formájában ismerteti az eseményeket, egyet kell értenem Simándi Irén azon megállapításával, hogy „[a] történész feltételezheti, hogy a vizsgálati osztályon elmondottak természetesen nem mindenben feleltek meg a valóságnak, de a vallomások összevetése, s szembesítése más forrásokkal, már ismert tényekkel

jól segít az eligazodásban”. (377.) Az 1956-os forradalom bemutatásakor azonban egészen más módszert követ a szerző, mint az azt megelőző fejezetekben. Ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Nem foglalkozunk ugyanakkor a forradalom jól ismert más helyszíneinek történéseivel, és nem foglalkozunk a rádióban elhangzott adásokkal sem. Bemutatjuk viszont, hogy a rádióhallgató honnan és hogyan tájékozódhatott a forradalom napjaiban és az azt követő időben az eseményekről, a kormány felhívásairól, az írók megszólalásairól, s követhették a Szabad Kossuth Rádió műsorát.” (378.) Ezek után a különböző forrástípusok segítségével mutatja be a Magyar Rádió forradalom alatti történetét egészen a forradalom leveréséig, amely után a rádió „[a] Magyar Szocialista Munkáspárt intézkedéseivel és határozataival a rend és a nyugalom helyreállítására szólított fel. A rádió műsoraival pedig ezt a propagandacélt szolgálta. Ennek felelt meg az a kép, amelyet a rádió az ipar, a mezőgazdaság konszolidálódó helyzetéről, a lakosság ellátásáról festett.” (448.) A kötet pedig azzal végződik, hogy a forradalom leverése után „[a]z épület helyreállítása és a berendezések pótlása, javítása azonnal megkezdődött, így a rádió parlamenti stúdiójából 1957 áprilisában már visszaköltözhettek a munkatársak a Bródy Sándor utcába” (465), ugyanakkor sokan nem folytathatták a munkájukat, és voltak, akik csak elnökségi engedéllyel léphettek át a rádió épületének kapuját.

A kötet a *Búcsú a rádiótól...* fejezettel zárul, amelyben Simándi Irén összefoglalja a hat év kutatásának tapasztalatait. Ezzel tehát lezárult egy időszak, és ahogy Koltay András az *Ajánlásban* már előrevetítette, Simándi Irén „most elengedi a Magyar Rádió kezét, és más témájú kutatásokba kezd.” (10.)

Végezetül nem hallgathatom el, hogy a hírműsorokban elhangzottakkal foglalkozó részek nagyon sok esetben kizárólag leíró jellegűek, így olvasásuk közben az a vélemény fogalmazódhat meg az olvasóban, hogy a kevesebb több lett volna. Nagyon sok esetben ugyanis ezek az adások önmagukban semmilyen további adalékot nem adnak hozzá a Magyar Rádió történetéhez, ezt a hatalmas forrásanyagot elemezve ugyanakkor rá lehetett volna világítani arra, hogy az MDP KV és a rádió ve-

zetése által meghatározott propagandacélokat a rádióadások szerkesztői hogyan igyekeztek teljesíteni.

Mindezek ellenére tagadhatatlan, hogy Simándi Irén három kötete fontos vállalkozás volt, és az eredmény, amelyet letett az asztalra, tovább gazdagította a médiatörténeti irodalmat.

Sz. Nagy Gábor